

A „MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYV” SZÁZ ÉVE

ZBORAY BERTALAN

A gyógyszerkészítésnek minden időben fontos segédeszköze volt a gyógyszerek összetételét, sajátságait, ellenőrzését feltüntető s azt az utódok számára megőrző előirat-gyűjtemény (dispensatoriumok). Ezek megjelentetését régen neves szakemberek vagy nagyobb városok vezetői tették lehetővé.

*Ernyey József*¹ szerint hazánkban 1783 táján *Benkő Sámuel*, Borsod megye tiszti főorvosa szerkesztett egy ilyen „Dispensatorium pharmaceuticum”-ot, s vele együtt egy „Taxa pharmaceuticum”-ot is. Jóváhagyásra felterjesztette a királyhoz (II. József), aki a Pesti Egyetem Orvosi Karához küldte le véleményezés végett. Itt azonban megfeneklett az ügy, s a Helytartótanács sürgetése (1785) ellenére sem véleményezte az egyetemet.

Az állam ekkor már Európa-szerte kezébe vette az egészségügy s vele együtt a gyógyszerészet ellenőrzését is, s a kiadott rendeletnek számító Gyógyszerkönyvek nemcsak a készletben tartandó anyagokkal foglalkoztak, hanem a készítés-mód előírásával biztosították az egységes gyógyszerellátást is.

Az 5. kiadású Magyar Gyógyszerkönyv „Előszavában”² a szerkesztő bizottság áttekintést adott az eddig megjelent és Magyarországon érvényben levő Gyógyszerkönyvek történetére vonatkozóan. Eszerint hazánk területén a XVIII—XIX. században az osztrák Gyógyszerkönyv (I—V.) volt érvényben mindaddig, míg az újonnan kialakított Országos Közegészségügyi Tanács Gyógyszerkönyv-szerkesztő Bizottsága által elkészített első „Magyar Gyógyszerkönyv” meg nem jelent.

A Pesti Egyetem Orvostudományi Karának történetét³ tanulmányozva azonban megállapítható, hogy a Kar már 1813-ban tett kezdeményező lépést a Gyógyszerkönyv ügyében. Amikor ugyanis Egyetemi Gyógyszertár létesítésére kért engedélyt, ezt nemcsak azért tette, hogy a gyógyszertárat az orvos- és gyógyszerészhallgatók jobb kiképzésére használja fel, hanem arra is gondolt, hogy az „önálló Magyar Gyógyszerkönyv eszméje is itt fog leggyorsabban megvalósulni”. A gondolat azonban — a legfelsőbb meg nem értés folytán — akkor nem került megvalósításra.

¹ *Ernyey József* kéziratai. OSzK kéziratára, 2142 Fol. Hung. 12. old.

² Magyar Gyógyszerkönyv, 5. kiadás I. köt. Bp. 1954. 15.

³ *Győry Tibor*: Az Orvostudományi Kar története. Bp. 1936. 295.

1832-ben azután a már működő és a gyógyszerészek érdekeit védelmező „Pest-Budai Gyógyszerész Testület” az ország valamennyi gyógyszerésze nevében (miután országos egyesület akkor még nem volt) újból felterjesztést⁴ adott a Helytartótanácshoz egy „Dispensatorium Hungaricum” kiadása érdekében. A Helytartótanács az ügyet magáévá is tette, s felszólította a Pesti Egyetem Orvosi Karát egy „Dispensatorium Hungaricum moderno scientiae statui et Regni Hungaricae adjunctis penitus accomodatum”, valamint egy árszabály elkészítésére. Azonban a „reformkor” egyébként jónevű és haladó szellemű professzorai és más szakemberei, akik között több gyógyszerészképesítésű is volt, nem találtak módot egy ilyen nagyszabású munka elvégzésére.

1848-ban azután a „Buda-Pesti Gyógyszerészek Testülete” nevében *Würtzler Vilmos* és *Hollmann József* elnökök az első felelős minisztériumhoz beadott kérvényükben újból szorgalmazták a „*hazai körülményekhez alkalmazott gyógyszerkönyv (dispensatorium) szerkesztését . . . és időnkénti megújítását.*”⁵ A kérelem, ha nem is érte el — az ismert történelmi események folytán — a kívánt célt, mégsem maradt meddő, mert *Klauzál Gábor* miniszter 1848. június 25-én kelt válaszában közli a Testülettel, hogy „*a kívánt gyógyszerkönyv (dispensatorium) iránt már eddig is a kellő intézkedések tétettek.*” Az intézkedések komolyságát hihetővé teszi az a tény, hogy a minisztériumban a gyógyszerészi ügyek intézője akkor id. *Wagner Dániel*, az ismert pesti gyógyszerész volt.

A szabadságharc leverése a magyar gyógyszerkönyvvel kapcsolatos kezdeményezéseknek is — bár rövid időre — véget vetett, s az elnyomatás korszakában továbbra is a 4., illetve az 1855-ben megjelent 5. osztrák gyógyszerkönyv rendelkezései voltak Magyarország számára is kötelezők.

Az 1867-es kiegyezéskor már magyar nyelvű szaklappal rendelkezett a magyar gyógyszerésztársadalom. *Schédy Sándor* pesti gyógyszerész, aki az 1862-ben megindított „Gyógyszerészi Hetilap”-jában már évek óta a haladó szellemű magyar gyógyszerészet érdekében küzdött, a politikai fordulatban — jó érzékkel — felismerte a magyar gyógyszerészet önállósításának lehetőségét. Ezért lapjában „*A testvérhaza t. gyógyszerészközönségéhez*”⁶ címen cikksorozatot indított meg, hogy az 1848-ban kezdeményezett de politikai események következtében háttérbe szorult gyógyszerészi reformmozgalmat újból felelevenítse.

Törekvése nem is maradt visszhang nélkül az országban, mert még abban az évben a Debrecen-Bihari Gyógyszerész Testület elhatározta, hogy folyamodványt ad be a Belügyminisztériumba, amelyben a gyógyszerészetre vonatkozó 1848-i tervezetnek teljes visszaállítását, illetve megvalósítását kérelmezik. A kérelem egyik tárgya „*egy magyarországi gyógyszerkönyv (Pharmacopea Hungarica)*” kiadása volt.⁷ Megemlítésre érdemes, hogy az aláírók — a Testület országosan ismert nevű vezetői — *Tamássy Károly* debreceni, *Bertsinszky Károly* és dr. *Rothschneck V. Emil* nagyváradi gyógyszerészek voltak.

⁴ Győry i. m. 449.

⁵ *Matolcsy Miklós*: Adatok az első magyar gyógyszerkönyv megjelenésének történetéhez. *Gyógyszerész Hetilap*, 1905, 709.

⁶ *Gyógyszerészi Hetilap*, 1867. 131.

⁷ *Gyógyszerészi Hetilap*, 1867. 189.

A beadványra adott válaszról nincs tudomásunk, s a gyógyszerkönyv megjelentetése ügyében is csak akkor történt fordulat, amikor a belügyminiszter (b. *Wenkheim Béla*) 1868-ban megszervezte az Országos Közegészségügyi Tanácsot.

A magyar gyógyszerészet szerencséjére, a pesti egyetem vegytani tanszékét akkor már egy olyan kiváló képzettségű és szorgalmú, ízig-vérig gyógyszerész beállítottságú férfiú töltötte be, mint *Than Károly* professzor. Ő a javarészt orvosprofesszorokból és megyei főorvosokból álló testületnek (37 orvos- és 2 gyógyszerésztag) már kezdettől fogva tagja volt, így természetes, hogy a gyógyszerkönyvszerkesztő-bizottság elnöki tisztét elnyerve, a főszerkesztői tevékenységet is *Than* professzor vállalta. A szerkesztő bizottság tagjai voltak: *Wagner János*, *Korányi Frigyes*, *Balogh Kálmán*, *Jurányi Lajos*, *Margó Tivadar* orvosprofesszorokon kívül *Ráth Péter* budai és *Müller Bernát*, valamint *Jármay Gusztáv* pesti, vezető szerepet vívő gyógyszerészek.

A szerkesztő bizottság három évig dolgozott a gyógyszerkönyvön, s ezalatt a gyógyszerészársadalom nagy bizonytalanságban volt a könyv tartalmát illetően.

Linzbauer X. F. egyetemi tanár cikkeiben⁸ — mint osztrák érzelmű és beállítottságú ember — úgy érvelt, hogy a „közös ügyek” (külügy, hadügy stb.) közé az egészségügy is besorolható, s így „az új gyógyszerkönyv *Pharmacopoea Hungaro—Austriaca* néven közösnek kell lennie.”

*Schédy Sándor*⁹, a már említett szaklap szerkesztője, tudomást szerzett arról, hogy készül az új osztrák (6. kiadású) gyógyszerkönyv is, s erélyesen síkra szállt a feltevés ellen, hogy a bizottság egyszerűen — a „bécsiek utánczóit” gyanánt — lemásolná („fotografirozná”) az új osztrák gyógyszerkönyvet.

Az 1871. december 4-én megjelent és *Tóth Vilmos* belügyminiszter aláírását viselő *Pharmacopoea Hungarica* I. azután nemcsak elosztatta a szakkörök aggodalmait, hanem arra az örvendező megállapításra is készítette a *Gyógyszerészeti Hetilapot*,¹⁰ hogy a „magyar gyógyszerész nem lesz kénytelen saját hazájában idegen földről ráerőszakolt *pharmacopoea-t* használni.” A cikk részletesen ismerteti a szerkesztésnél figyelembe vett új szakszempontokat, így elsősorban a gyógyszerkönyv által bevezetett gramm-súly mértékrendszert. Megállapítja, hogy a gyógyszerkönyv 510 „gyógytéstet” foglal magában, szemben az eddigi 5. osztrák gyógyszerkönyv 867 gyógyszerével. A kihagyott 357 szer nevének egy későbbi számban (52.) egyenként is felsorolja. A szerkesztő bizottság tagjainak név szerinti felsorolásánál nem említi meg az időközben lemondott *Ráth Péter* gyógyszerészt, aki a Budai Gyógyszerész Testület elnöke volt. *Schédy Sándor* a lapban a következő, 1872. év végéig összesen 20 folytatásban, alfabetikus sorrendben ismerteti a gyógyszerkönyv cikkelyeinek egy-egy csoportját, s főleg az újonnan felvett szerek leírásakor, ahhoz bő kommentárszerű ismertetést is csatol.

Az „*Orvosi Hetilap*” ismertetése két számban¹¹ látott napvilágot. Összehasonlítja a röviddel előbb megjelent külföldi gyógyszerkönyvekkel, s megállapítja,

⁸ *Linzbauer X. Ferenc*: Gyógyszerkönyv és gyógyszerárszabály.

⁹ *Schédy Sándor*: Gyógysz. Hetilap, 1869, 173., 193., 210., 231.

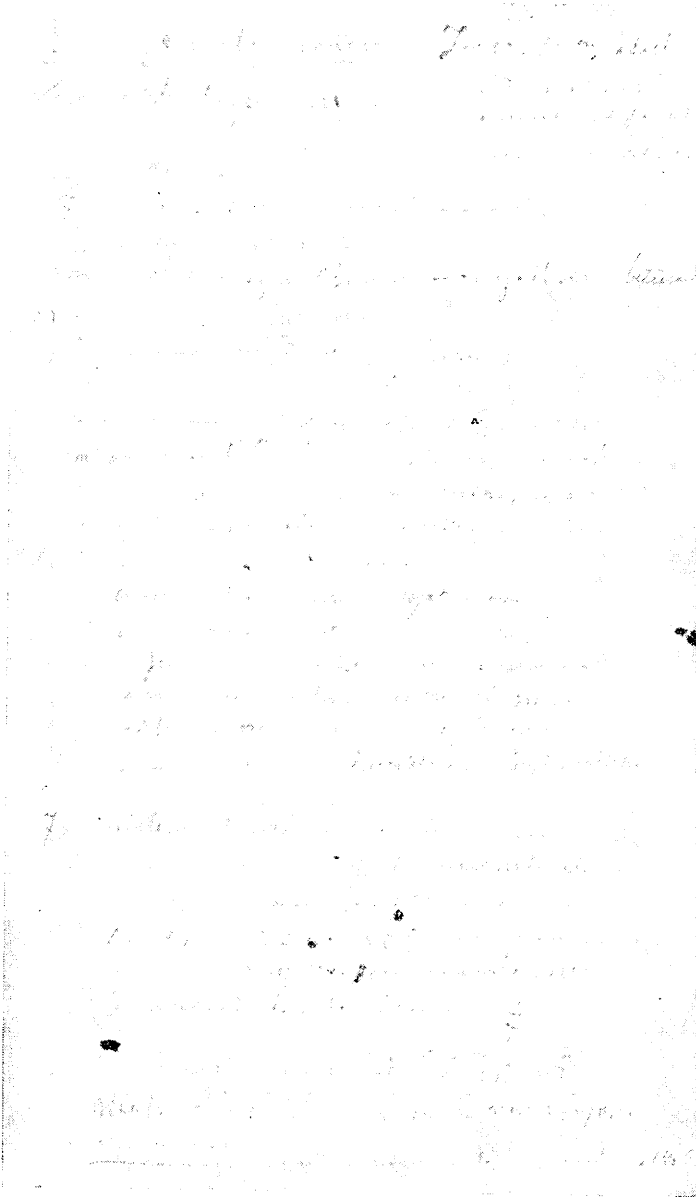
¹⁰ *Schédy Sándor*: Gyógysz. Hetilap, 1871, 51., 52. szám.

¹¹ *Orvosi Hetilap* 1871, 5. szám.

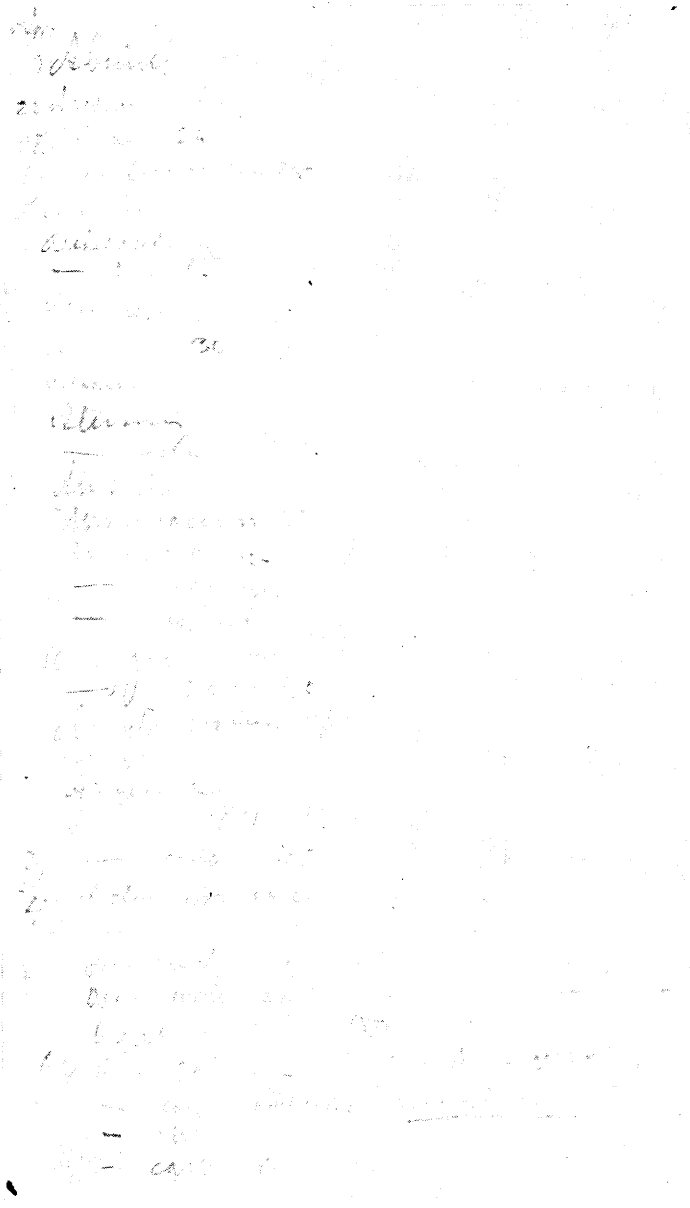
hogy a bizottság jó érzékkel válogatta össze a hivatalossá tett szereket, nem úgy, mint pl. a francia gyógyszerkönyv, amelyben sok a felesleges készítmény. Ugyancsak dicséri a szerkesztő bizottságot azért is, hogy több olyan új anyagot (Digitoxin, Aconitin, Chloroform stb.) vett fel, amelyek az újabb gyógymódok modern eszközei. Külön is megemlíti *Than K.*, *Jurányi L.* és *Margó T.* professzorok, továbbá *Müller Bernát* és *Jármay Gusztáv* gyógyszerészek neveit, akik a szakmájuknak (chemia, gyógyszerismeret, növénytan, állattan és gyógyszerészet) megfelelő cikkelyeket kidolgozták.

A könyv magyar és latin szöveggel jelent meg úgy, hogy a szerek latin nevének alfabetikus sorrendjében, a bal (páros) oldalon a magyar, míg a jobb (páratlan) oldalon a latin nyelvű leírás található. A felsorolásban az anyagok eredete (kémikáliák, drógok stb.) szerint csoportosítást nem végeztek. Érdemes megemlíteni, hogy a magyar szövegben kemikáliák esetében a használatos magyar név mellett, a nyelvújítás műszavai (pl. hamanybüzeg = brómkálium) is szerepelnek, míg a növényi eredetű szerek magyar elnevezésén kívül az előfordulás vagy természettség helye, s a növénycsalád neve (pl. ajakosok, babérfélék) is fel van tüntetve. A latin szövegben a szerek akkor még általánosan használt synonymáit (pl. arcanum duplicatum = kalium sulfuricum) is megtaláljuk. A gyógyszeranyagok vizsgálatához 46 féle kémszert (reagens) sorol fel a Gyógyszerkönyv, melyek között csupán két mérőoldat: a savmérő, illetőleg a lúgmérő szerepel. Hasznos kiegészítő része a könyvnek a 20 táblázat. Ezek között első a régi orvosi súlyok átszámítási táblázata az újonnan bevezetett grammokra. Ezenkívül különböző fajsúlytáblázatok, a legnagyobb adagok táblázata, valamint az elkülönítve tartandó: erős hatású szerek (+ -tel megjelölve és „csak orvosi rendelőre adható ki” megszorítással) táblázata is megtalálható. Bár a vegyszeripar akkor még csak bontogatta szárnyait, a szerkesztő bizottság az előszóban — megsejtve a gyógyszerészi laboratóriumok leendő versenytársait — azt írja, hogy a házi elkészítést olyan készítményeknél írta elő, amelyeknél a házi — költségesebb — előállítás nagyobb biztonságot nyújt a szer tisztaságát illetően, mint a gyári, olcsóbb készítmény.

A könyv megszerkesztésével a bizottság feltehetően nem tekintette munkáját befejezettnek, mert 1883-ban „Függelék a Magyar Gyógyszerkönyvhöz” (Additamentum ad Pharmacopoeam Hung.) címen — szintén kétnyelvű szöveggel — 28 újabb gyógyszert, 7 sebkezelő anyagot és 4 kémszert tartalmazó füzetet adott ki. Ebben lett hivatalos gyógyszerre, többek között, a szalicilsav, a bórsav, valamint a Rozsnyay-féle íztelen kinin-tannat, a jodoform, a pepsin (fehérjeoldó képességének ellenőrzése mellett), a pilocarpin s a ma már szinte nélkülözhetetlen alapanyag, a vaselin („adeps petrolei, cormolina virginia”). A pótfüzet megjelenése azonban nem oldotta meg azt a hiányt, amely a 12 évvel korábban megjelent gyógyszerkönyv elfogyása következtében állt elő. Csak így magyarázható meg az a tény, hogy 1884-ben a minisztérium a gyógyszerkönyv újbóli kiadását határozta el. Ez már az Atheneum nyomdában készült, annak ellenére, hogy az életbe léptető miniszteri rendelet a „Pesti könyvnyomda társulatot” jelöli meg kiadó gyanánt. A könyv másolata az 1871-i kiadásnak, sem tartalmában, sem beosztásban újat nem hoz.

1.a) ábra. Than Károly professor fogalmazványa

1. b) ábra. Than Károly professor fogalmazványja

A 2. KIADÁSÚ MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYV

Az Ernyey József Gyógyszertörténeti Könyvtár őrzi Than Károly professzor jegyzetfüzetét, amelyben az 1886—87. tanévben már a 2. kiadású gyógyszerkönyv előszavát fogalmazta meg (1.a—b. ábra). Ebben hangsúlyozza, hogy az első kiadás óta eltelt 16 esztendő alatt a tudomány haladása szükségessé tette újabb szerek felvételét, illetve az elavult szerek kihagyását. Utána 9 pontban ismerteti a szerkesztéskor figyelembe vett irányelveket (azonossági próbák, hígítási elvek, alaphőmérséklet stb.). Az új gyógyszerkönyv — mely eszerint kb. két évig készült, 1888. október 1-i hatállyal lépett életbe. A szerkesztő bizottság Than professzor elnöklete alatt jórészt ugyanazokból a szakférfiakból állott: Csatáry

Végzőgáz úr!
 Tisztelek felé az új latin fordítás
 újabb alomal koriam kötelei.
 En halaps reggel utamom, és 8 napig,
 távol leszek de a fordítás az úton is
 végrem; az öreksobant íveket leszel
 felvételű és azokat harajattankor
 még egyszer átveszem. Tisztelek felé!
 Csatáry
 3/1 884

2. ábra. Csatáry Lajos levele Than Károlyhoz

(Grosz) Lajos üi. tanácsos, jegyző, Wagner János, Korányi Frigyes, Balogh Kálmán professzorok, Tóth Lajos magántanár, Müller Bernát és Jármay Gusztáv gyógyszerészek. A latinra fordítást Csatáry Lajos végezte, mint az Than professzorhoz írt és újonnan előkerült leveléből kitűnik (2. ábra). Az új gyógyszerkönyv, amely majdnem egy negyed századon át volt érvényben, sem alakban (kétnyelvű szöveg), sem tartalomban nem hozott lényeges változást, s mindkét szempontból nagyon hasonlított elődjére. A fejezetek száma 544 az első kiadás 510-ével szemben. A kemikáliák számának emelkedése — amely még századunkban egyre tart — már észlelhető: kb. 30-cal több a kémiai eredetű, s ugyanannyival kevesebb a növényi eredetű anyag. A vizsgálati módszerek főleg azonossági és szennyezési vizsgálatokra terjedtek ki. Új volt azonban egy vizsgálati módszer, a kvantitatív identitási próba, mely anorganikus sók vizsgálatánál, valamint az alkaloidák sói esetében alkalmazást nyert, így a Morphin. hydrochlor., majd a későbbi Függelékben hivatalossá lett Codein. hydrochlor.-nál. A gyógyszerkönyvben a vizsgálatok céljára szolgáló 9-féle mérőoldat készítése lett kötelező.

A „Függelék” 1896-ban jelent meg először, s ez további 14 gyógyszer (Diuretin, ichthyol, lanolin stb.) tartását teszi kötelezővé, s a sebészi kötőszerek csomagolási módjáról és az eltartásról intézkedik. A „Függelék” (II.) 1898-ban újból megjelent, és újabb 12 anyag (Menthol, salol, urethan, vinum Tokayense stb.) felsorolásával 26-ra emelte az újonnan felvett hivatalos szerek számát. Ezenkívül a miniszter külön rendelettel (105. 147. sz.) kötelezővé tette az 1 g maró higanykloridot tartalmazó Pastilli hydrargyri bichlorati corrosivi tartását.

A 3. KIADÁSÚ MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYV

A XX. század fordulója a kémiai tudományok hatalmas fejlődését hozta, ami természetesen a gyógyszerészetre, s így a hivatalos gyógyszerkönyvre is kihatással volt.

A Közegészségi Tanács Gyógyszerkönyv-szerkesztő Bizottsága 1903-ban kezdett foglalkozni az új gyógyszerkönyvvvel, most már új főszerkesztő, *Bókay Árpád* prof., a gyógyszer-tanára vezetése alatt, aki mellett *Winkler Lajos*, egyet. rk. tanár, *Than Károly* tanítványa s később tanszéki utóda a kémiai fejezetek, *Deér Endre* és *Jármay Gyula* gyógyszerészek, a Közegészségi Tanács rk. tagjai a galenusi fejezetek, míg maga *Bókay* prof. a gyógyszerismeret körébe vágó fejezetek kidolgozását vállalták. Az elkészült szöveg szakmai ellenőrzésére a rokon tudományok kiváló szakértőit kérték fel, és pedíg: haláláig *Than Károly* prof.-t, *Kossa Gyulát*, az állatorvosi főiskola tanárát, *Lengyel Béla* prof.-t, a II. sz. Kémiai Intézet igazgatóját, *Mágocty-Dietz Sándort*, a növénytan egyetemi tanárát és *Ströcker Alajost*, a budapesti gyógyszerészgyakornoki iskola igazgatóját.

Az 1909. július 1-én megjelent új gyógyszerkönyvet a *Gyógyszerészi Hetilap*¹² vezércikkben üdvözölte, s felismerve a 2. kiadáshoz viszonyított számtalan változást, rögtön felvetette a gondolatot, hogy az Egyesület rendezzen ismertető előadásokat a gyógyszerészek számára. Az óhajnak eleget téve az első előadást a főszerkesztő *Bókay Árpád* prof. tartotta, ismertetve a szerkesztés főbb irányelveit. Külön megemlékezett arról az újításról, hogy a latin nyelvű rész e kiadásban nem követi a magyar szöveget, mint eddig, hanem külön nyomták mint a könyv második, önállóan is használható részét. A fordítást ezúttal *Ernyey József* múzeumőr végezte, akinek nevével a későbbiekben még találkozni fogunk. A továbbiakban *Winkler Lajos* prof. s utána *Deér Endre* dr. heteken át több előadásban ismertették nemcsak az egyes készítmények előállítását, hanem — ami főleg újdonság volt — az anyagok és készítmények tartalmi meghatározását.

Az új gyógyszerkönyv 547 cikkelyével, terjedelemben alig haladta meg elődjét, mert a kimaradt 120 tétellel szemben 124 új anyag, illetve készítmény lett hivatalossá. A táblázatból kitűnik a vegyi anyagok szaporodása szemben a galenikumok csökkenésével, aminek magyarázatát abban találjuk meg, hogy az első két gyógyszerkönyv több vegyi anyagot (kemikália) is házilag készítettett, s ezek egy

¹² *Koritsányszky Ottó*: Az új magyar Gyógyszerkönyv. *Gyógyszerészi Hetilap*, 1909. szept. 26.

részét a 3. gyógyszerkönyv már gyárilag előállított készítménnyel pótolja, természetesen szigorú tisztasági próbák alkalmazása mellett.

Lényegesen megszaporodtak az ún. általános fejezetek, amelyekben pontokba foglalva található a készítménycsoportra vonatkozó készítési, eltartási és ellenőrzési szabályok, s amelyek után szintén csoportosítva található (Tincturae, Syrupi, Unguenta stb.) az illető gyógyszerformák hivatalos készítményei. A kötszerek száma nem szaporodott lényegesen, ellenben a három impregnált gaze (carb-ol-, sublimat-, jodoformos) tartalmi meghatározása is kötelezővé vált.

A magyar Gyógyszerkönyvek hivatalos anyagai 1871—1970-ig

Pharmacop. Hungarica	Vegyikészítm.	Növényi	Állati	Zsiradék	Illóolaj	Galenikum	Szérumoltóanyag	Köt-szer	Általános fejezet	Összes fejezetek	Kém-szer és mérőoldat
		drogok									
I.	96	133	6	12	21	238	—	—	4	510	46
II.	133	104	6	12	21	224	—	12	4	516	79
III.	162	106	4	13	15	209	—	11	17	530	106
IV.	200	97	2	20	22	210	2	9	22	584	118
V.	334	96	2	12	21	289	58	7	I. köt.	819	552
VI.	352	70	2	8	15	281	73	12	I. köt.	813	708

Koritsánszky Ottó említett cikkében hiányolja az akkor már használatos difteria- és tetanus-szermum kihagyását, a szerkesztő bizottság véleménye viszont az volt, hogy e két oltóanyag kötelező tartását külön rendelet már amúgyis előírta.

A 4. KIADÁSÚ MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYV

Az a 24 év, míg a 3. kiadású gyógyszerkönyv volt érvényben, magában foglalta nemcsak az első világháború gyógyszerbehozatal szempontjából nehéz éveit, de a vesztett háború és az országhatárok leszűkülésével járó gazdasági leromlás éveit is. A két gazdasági válság éveinek elmúltával csak a 30-as évek elején gondolható most már a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium arra, hogy az időközben kidolgozott új, negyedik kiadású gyógyszerkönyvet életbe léptesse. Miután az előző főszerkesztő, *Bókay Árpád* professor időközben elhunyt, az irányítást tanszéki utóda, *Vámossy Zoltán* professor vette át, míg a cikkelyek kidolgozását

a bizottság: *Winkler Lajos* prof. (kémia), *Jakabházy Zsigmond* prof. (farmakognózia) és *Deér Endre* (gyógyszerészet) végezte, *Mágócsy-Dietz Sándor* és *Burgarszky István* egyetemi tanárok, továbbá *Matolcsy Miklós* egyet. c. rk. tanár, valamint az Országos Közegészségügyi Intézet kémiai osztálya (*Schulek Elemér*) bevonásával. A latinra fordítást ismét *Ernyey József*, a Magyar Nemzeti Múzeum éremtárának igazgatója végezte, de a latin szöveg csak kisebb példányszámban, főleg a külföldiekre való tekintettel és azok használatára készült.

Az új gyógyszerkönyv alapelveiben nem sok változást hozott, így pl. a vizsgálatoknál továbbra is csak a szerényebb laboratóriumi berendezettséget igénylő — tehát gyógyszerárban is elvégezhető — módszereket és eszközöket tett hivatalossá.

Időközben hazánk is elfogadta a brüsszeli II. Nemzetközi Egyezmény (1925) határozatait, s ezek kihatással voltak a gyógyszerkönyv rendelkezéseire is. Így a gyógyszeranyagok hosszú és kémiai összetételükre utaló elnevezése (pl. Phenyl-dimethylpyrazolonum) helyett rövidített (Azophen) nevet vett hivatalossá, a védett név (Antipyrin) helyett, míg ez utóbbiakat a synonymák között tüntette fel.

Továbbra is fenntartotta a gyógyszerkönyv azt az elvet, hogy szirup formájú és bevételre kész olyan gyógyszeroldatokat (Syr. Calc. hypophosphor., Mixt. chloralo-bromat.) tett hivatalossá, melyek a védjegyzett nevű és drágább gyári készítmények pótlására szolgáltak. E célból többféle tablettá (új néven: Compri-mata) lett hivatalossá, a készítő gyógyszerész tartalmi ellenőrzése és felelőssége mellett. Említésre érdemes, hogy a Cylindri sublimati helyett, mellyel — használatba vétele óta — számtalan mérgezés történt, hatása szempontjából egyenlő értékű Chlorogenium- (bensolsulfonamid Na) -tablettát tett hivatalossá. A gyógyszerkönyv több, az orvosi gyakorlatban injectio formájában alkalmazott gyógyszer steril ampullában való tartását rendelte el. Új készítményként szerepelt néhány hormonkészítmény (Sol. adrenalini, Sol. extr. Hypophyseos) is. Ezeket, valamint a Solut. insulini-t, a Digitalis foliat, továbbá az arsenobenzol-készítményeket (pl. Revival) az Országos Közegészségügyi Intézet ellenőrzését feltüntető csomagolásban kellett készletben tartani, illetve forgalomba hozni. A nemzetközileg egységes értékű készítmények megjelölését az eddigi F. I. (= Formula Internationalis) helyett, P. I. (= Praescriptio Internationalis)-re változtatta. A védjegyzett gyógyszer-különlegességek nevei a synonymák között V. N. (= védett név) megjelöléssel szerepelnek. A gyógyszerkönyv a sók elnevezésénél továbbra is a hazánkban használatos megjelölést (pl. Kalium jodatum) használja, szemben a nemzetközi megállapodás által elfogadott (Kalii jodidum) elnevezéssel.

A legnagyobb adagok (maximalis dosis) túllépése esetén a rendelő orvost kötelezi az ilyen adag számmal és betűvel való kiírására, s emellett a rendelő orvos újabb aláírásának (kézjegy) alkalmazására. A gyógyszerkönyv első ízben emlékezik meg a gyógyszer-különlegességek s általában a zárt csomagolásban forgalomba hozott gyári készítmények kiszolgálásáról. Eszerint a gyógyszerész felelőssége csupán az anyagok szemmel látható változtatásaira (zavarosodás, penészedés stb.), valamint a csomagolt gyógyszer sértetlenségére (törés, repedés, átnedvesedés

stb.) terjed ki, míg a készítmény hatásosságáért az engedélyes (gyártó) viseli a felelősséget.

Az előző és az általános tudnivalók után, amelyek már tartalmazzák a gyógyszer-
szerek állandói meghatározására alkalmas módszereket is, felsorolja a gyógyszer-
könyv a kimaradt régi, az újonnan felvett és a megváltozott elnevezéssel szereplő
anyagok és készítmények neveit.

Mint a fenti táblázatból látható, a vegyi készítmények száma (200) tovább
emelkedett, míg a növényi eredetű anyagok száma (97) tovább csökkent. A ga-
lenikumok száma (210) nem változott lényegesen, míg a fejezetek száma összesen
564, emelkedést mutat.

A korabeli szaklapokat olvasva feltűnik, hogy a gyógyszerkönyv megjelenését
— főleg a vidéki, ún. törpegyógyszertárak tulajdonosai — némi aggodalommal
fogadták. Ez az aggodalom abból eredt, hogy a gyógyszerkönyv több olyan ké-
szítményt tett hivatalossá, amely állami ellenőrzés mellett, a gyógyszertárakban
készült, s ezzel a „specialitás”-ok hivatalosan is bevonultak a gyógyszerárba,
csökkentve ezzel a gyógyszerész, gyógyszerkészítő ún. „kisipari” tevékenységét.
Voltak azonban olyan vélemények is, *Ferencz István*,¹³ *Thury Andor*¹⁴ (Kiskun-
félegyháza), *Imreh Jenő*¹⁵ (Újhartyán), hogy a gyógyszerész korszerűsítse labo-
ratóriumát, szerezzze be az új eszközöket: tablettaprés, ampullatöltő stb., szóval
rendezkedjen be tabletták és ampullás anyagok gyártására, mert ezeké lesz a jövő!
Hogy e jóslat mennyire bevált, ezt a mai gyógyszerész-társadalomnak nem kell
külön bizonyítani. Érdekes, hogy a Vegyipar¹⁶ című iparpártoló szaklap hiányol-
ta a latin nyelvű szöveg külön kiadását s a vizsgáló módszerek szerény, s csak a
gyógyszertárak laboratóriumi berendezettségéhez igazodó voltát.

A történelmi hűség kedvéért meg kell említeni, hogy az 1935. január 1-én
életbe lépett 4. gyógyszerkönyv hatályossága alig terjedt ki négy-öt évre, mert
alighogy befejeződött a gyakorlati gyógyszerészet átállása az új előíratú gyógy-
szerek készítésére, az 1939-ben kitört 2. világháború, majd az ország háborúba
sodródása egyre jobban megnehezítette az alapanyagok beszerzését és a készí-
tmények előállítását, úgyhogy rövidesen az Országos Közegészségügyi Intézet
— mint az időben a gyógyszertárak szakmai ellenőre — által kiadott „pótlási
jegyzékek” lettek az irányadók a legtöbb készítmény elkészítése, illetőleg forga-
lomba hozatala szempontjából.

AZ 5. KIADÁSÚ MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYV

A 4. kiadású gyógyszerkönyv minden, már említett nehézség ellenére, húsz
évig volt használatban. Ezek az évek nemcsak a nemzet életében, hanem a gyógy-
szerészetben is gyökeres változásokat hoztak. Az államosítás következtében nem-

¹³ *Ferencz István*: A specialitás kérdés. *Gyógyszerészi Közlöny*, 1934, 261.

¹⁴ *Thury Andor*: Hozzászólás a specialitás kérdéshez. *Gyógyszerészi Közlöny*, 1934. 304.

¹⁵ *Imreh Jenő*: Az új Gyógyszerkönyv követelményei és a falusi gyógyszerész. *Gyógy-
szerészi Közlöny*, 1934. 384.

¹⁶ Az új magyar Gyógyszerkönyv kritikája. *Gyógyszerészi Közlöny*, 1934. 314.

csak a gyógyszerárak, de a gyógyszerkészítéssel foglalkozó gyárak is állami kezelésbe kerültek.

A magyar népjóléti és munkaügyi miniszter által 1948. augusztus 25-én ki-nevezett Gyógyszerkönyv-szerkesztő Bizottság (elnöke: *Schulek Elemér* egyet. tanár) az 1954-ben megjelent 5. kiadású gyógyszerkönyv előszavában a változás hatását a következőképpen jellemzi: a változás „*olyan gyógyszerkönyv megírását tette szükségessé, mely vizsgálati módszereiben a gyógyszertár egyszerűbb eszközeihez már nem mindenben alkalmazkodhat, mert célja nem csupán a gyógyszertár, de az egész ország gyógyszerrel való ellátásának ellenőrzése, melynek során nem csupán a gyógyszerül használatos anyagok, de az elkészített gyógyszerek vizsgálatáról is gondoskodni kellett*”. A gyógyszerkönyv tehát nem kizárólag a gyógyszerészek, hanem a gyógyszer (vegyszeti) gyárak és ellenőrző szervek részére is „szabványos” gyógyszervizsgálati módszereket adott. Ezek között a módszerek között a szokásos analitikai és farmakognóziái vizsgálatok mellett a biológiai és a mikrobiológiai eljárásokat is megtaláljuk.

Az ily módon jelentékenyen megszorodott anyag, valamint a különböző vizsgálati módszerek kidolgozását a 10 tagú szerkesztő bizottság 5 albizottságban végezte: 1. kémiai albizottság (elnök dr. *Schulek Elemér*), 2. farmakognóziái albizottság (elnök dr. *Augusztin Béla*), 3. biológiai albizottság (elnök dr. *Issekutz Béla*), 4. galenusi albizottság (elnök dr. *Mozsonyi Sándor*), 5. mikrobiológiai albizottság (elnök dr. *Alföldy Zoltán*). A szakbizottságokba összesen 16-an, a szakmák vezető képviselői nyertek meghívást. Az egyes bizottságok munkájának értékelését *Schulek* professzor végezte dr. *Végh Antal*, a bizottság jegyzője és *Karlovitz László* tudományos munkatárs segítségével.

A hatalmas anyag elsősorban a gyógyszerkönyv terjedelmére volt alapvető változást hozó hatással: a gyógyszerkönyv terjedelme 3 kötetnyi lett.

Az első kötet tartalmazza — az előszó, az alapelvek és általános tudnivalók ismertetése után — az összes vizsgálati módszereket, melyek leírása az egyes anyagoknál újból nem szerepel, csupán hivatkozás történik rájuk. De helyt kapott e kötetben a kémszerek és táblázatok felsorolásán kívül az elsősegélynyújtás elvégzésére való utasítás, különböző mérgezések esetén is.

A második kötet a kémiai készítmények, a zsiradékok és viaszfélek, valamint az illóolajok leírását és vizsgálatát tartalmazza (összesen 367 cikkely), míg a harmadik kötet a növényi és állati eredetű drogok, a galenusi készítmények, az embergyógyászati és állatgyógyászati oltóanyagok és a sebészeti kötőszerek leírásával foglalkozik 453 cikkelyben. A gyógyszerkönyv tehát szakított az eddigi négy gyógyszerkönyvnek azzal az elvével, hogy a készítményeket és anyagokat egy kötetben, alfabetikus sorrendben tárgyalta.

Valamennyi cikkelynél azonosan alkalmazta a vizsgálat és azonosítás alábbi módszereit, s ezeket a cikkelyen belül, címmel elkülönítve sorolja fel:

1. Név és képlet, + jelzés, különböző elnevezések, molekulásúly.
2. A készítmény leírása.
3. Fizikai állandók.
4. Azonossági vizsgálat.

5. Minőségi kvalitatív vizsgálat.
6. Minőségi kvantitatív vizsgálat.
7. Tájékoztató gyorsvizsgálat.
8. A vizsgálatra vonatkozó megjegyzések.
9. Eltartás, minek alkatrésze, mivel nem rendelhető. Népies nevek, legnagyobb és szokásos adagok.

A harmadik kötet, mint legterjedelmesebb, tartalmazza a növényi és állati eredetű drogok (96 cikkely), a galenusi készítmények (288 cikkely), az ember- és állatgyógyászati oltóanyagok és végül a sebészeti kötözőszerek leírását. A szöveg itt is a leírásnak és vizsgálatnak a II. kötetben felsorolt szempontjaihoz és sorrendjéhez igazodik.

A galenusi készítmények előíratainál nemcsak a magyar, de a megfelelő latin elnevezéseket is megtaláljuk, bizonyára a külföldi olvasókra való tekintettel. Az 5⁹ részben az ember-, részben az állatgyógyászati oltóanyag (szérum, vaccina és vírus) előállításának leírásán kívül a teljes szerológiai ellenőrzésmódot is közli a gyógyszerkönyv. A hivatalossá lett, mindössze 7 kötszer és sebvarró anyag közül csak 2 nem sterilizált anyag, míg a régi impregnált kötszerek, mint idejét múlt anyagok, az új gyógyszerkönyvből kimaradtak.

Mint már fentebb említettem, az 5. kiadású gyógyszerkönyv nem csupán a gyógyszertárak számára készült, s így a leírt szereknek sem házi előállítása, de még gyógyszertári készletben tartása sem lett kötelezőleg előírva, szemben az eddigi gyógyszerkönyvek gyakorlatával, amikor a gyógyszerkönyvben szereplő hivatalos szerek készletben tartása — tekintet nélkül a fogyasztásra — általánosan kötelező volt. Ugyancsak engedményt kaptak a gyógyszerészek a vizsgálat terén is. Miután több olyan eljárás lett hivatalossá, amely több és költséges műszerrel felszerelt laboratórium berendezését tette volna szükségessé, ezért a gyógyszerész számára csak az ún. „tájékoztató gyorsvizsgálat” elvégzése lett kötelező.

A mindenkori új gyógyszerkönyv szakmai sikerét — mint alkotását — a szakajtóban elhangzott vélemények ismeretében lehet lemérni. A megjelenés időpontjában a magyar gyógyszerészet csak egy, havonta megjelenő szaklappal rendelkezett. Ennek, A Gyógyszerésznek hasábjait lapozva, csupán három, a gyógyszerkönyvvel foglalkozó cikket találunk. A jelenségnek több oka lehetett. Az 1950-ben államosított gyógyszerészet még alighogy végrehajtotta az átállással kapcsolatos szervezési kérdéseket, máris újabb átrendezésbe kellett fognia, hogy az új gyógyszerkönyv rendelkezéseinek eleget tegyen. Ezek a rendelkezések azonban anyagilag nem érintették a gyógyszertárvezetőket, mint a korábbi tulajdonosokat, s így bizonyos ellenkezést sem váltott ki a sok újítás, sőt dr. *Korányi Miklós*¹⁷ szerint megtisztelő a gyógyszerészekre, hogy egy ilyen magas nivójú „törvénykönyv”-et adtak kezükbe, ami méltó a 4—5 éves egyetemi tanulmányokat folytató s a gyógyszeriparban is sűrűn foglalkoztatott gyógyszerészekhez.

¹⁷ *Korányi Miklós*: Az V. Gyógyszerkönyv és a gyakorló gyógyszerész. A Gyógyszerész, 1955. 78.

A gyógyszergyártó ipar megjegyzéseit és javaslatait egyenesen az Országos Közegészségügyi Intézethez küldte, úgyhogy ezekről csak A Gyógyszerész cikkeit olvasva dr. *Bayer István*¹⁸ közleményéből értesülhetünk, aki a szerkesztő bizottság nevében és megbízásából annak a megállapításnak ad hangot, hogy a gyárak elfogadták a gyógyszerkönyv követelményeit a gyógyszer-alapanyagokkal és kiszertelt formáikkal szemben, sőt több ízben maguk ajánlottak újabb ellenőrző módszereket bizonyos újabb eljárások szerint készült anyagaikra.

Az 5. Magyar Gyógyszerkönyv megjelenésével *Schulek E.* professzor és a szerkesztő bizottság nem fejezte be munkáját, azzal a megfontolással, hogy a tudomány haladásával a gyógyítás módjai s ennek megfelelően a gyógyszerkészítés anyagai is szinte évről évre változnak. A gyógyszerkönyv cikkelyeinek pótlására és kiegészítésére vonatkozó munka tehát tovább folytatódott. A bizottság javaslatára az Egészségügyi Minisztérium az újabb kísérletes munkák elvégzésére külön laboratóriumot állított fel, mely mint az Egészségügyi Minisztérium Műszaki Fejlesztési Osztálya kezdte meg működését, majd az intézmény az évek során az Országos Gyógyszerészeti Intézetté fejlődött.

A pótkötet (*Addendum 1958*) szerkesztő bizottsági elnöke továbbra is dr. *Schulek Elemér* professzor, elnökhelyettese dr. *Végh Antal* professzor, míg titkára dr. *Bayer István* igazgató volt. A bizottság tagjai: dr. *Bölcs Béla*, dr. *Halmi János*, dr. *Kedvessy György*, dr. *Mozsonyi Sándor*, dr. *Nikolics Károly*, dr. *Pandula Egon*, dr. *Rózsa Pál*, dr. *Vastagh Gábor* és dr. *Vitéz István* voltak. A bizottság munkáját ezenkívül 31 tagú szakértői és tanácsadói csoport, valamint 22 tagú kutatócsoport segítette elő.

A kötet beosztása követte a gyógyszerkönyv már ismertetett beosztását. Az általános részben új vizsgálati módszerek mellett a biológiai meghatározások értékeléséhez szükséges valószínűségi számítások alapismereteit is felvette. A kémiszerek száma 17-tel szaporodott a 21 kémiai, a 37 galenusi készítmény új cikkelye mellett, 28 készítmény előírata lényegesen, kettőé pedig teljesen megváltozott. Az *Addendum* újra szabályozta az ún. összeférhetetlen szerek (incompatibilia) elkészítésének kérdését is.

A 6. KIADÁSÚ MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYV

Az „*Addendum*” megjelenése (1958) megint csak nem jelentette a Gyógyszerkönyv-szerkesztő Bizottság munkájának befejezését. A gyógyszerészet haladásáért haláláig intenzíven dolgozó *Schulek Elemér* professzor az egészségügyi miniszter 1959-ben kelt rendelete alapján újból megbízást nyert, most már a 6. Magyar Gyógyszerkönyv kidolgozására. Munkatársai továbbra is *Végh Antal* elnökhelyettes és *Bayer István* titkár lettek. A szerkesztő bizottság 5 albizottságban dolgozott: 1. kémiai albizottság (elnök: 1964-ig *Schulek Elemér*, utána *Végh Antal*), 2. Galenusi albizottság (elnök: *Mozsonyi Sándor*), 3. Farmakognóziái albizottság (elnök: *Halmi János*), 4. Biológiai és farmakológiai albizottság (elnök:

¹⁸ *Bayer István*: Megjegyzések a Gyógyszerkönyvhöz. A Gyógyszerész, 1955. 198.

Issekutz Béla), 5. Mikrobiológiai albizottság (elnök: *Alföldy Zoltán*). A bizottság által felkért szakértők száma 55-re szaporodott, míg a kísérletes munkában 4 országos intézet, 9 egyetemi intézet, 5 vállalati laboratórium, a gyógyszer-tár-vállalatok és több gyógyszer-tár laboratóriuma vett részt.

Az új gyógyszerkönyv, az időközben elhunyt *Schulek* professzor szellemi hagyatékának megfelelően, mind felfogásban, mind a kivitelezésben követi az 5. Gyógyszerkönyvben foglaltakat, sőt, ahol a változtatás nem látszott szükségesnek, támaszkodik is elődjére anélkül, hogy ismétlésekbe bocsátkozna. Újításnak számít az a tény, hogy a vény szerinti előírás nyomán történő gyógyszerkészítésnek csak általános szempontjai kerültek be a gyógyszerkönyvbe, míg a részletes szabályozás e téren a szabványos vényminták („*Formulae Normales*”) megjelenésével fog megoldódni.

A gyógyszerkönyv beosztása sem változott lényegesen: az I. kötet tartalmazza a gyógyszerek készítésére, minőségére, eltartására vonatkozó szabályokat, de eltérés az, hogy a kötet függelékeként szereplő táblázatok és az elsősegélynyújtási utasítások külön, nagy alakú kötetben (IV.) kerültek kiadásra.

A kémiai készítményekkel foglalkozó II. kötetben eltérés az, hogy a törzsoldatok, hígított savak, melyek eddig a II. kötetben az alapanyag cikkelyei után szerepeltek, most mint galenusi készítmények átkerültek a galenikumok közé (III. kötet). A kémiai készítmények száma ugyanakkor megszorodott az eddig külön fejezetben tárgyalt zsiradékok és viaszfélékkel, illetve az illóolajokkal is.

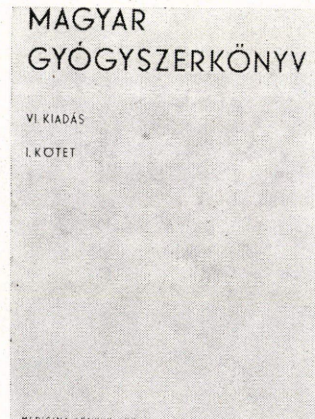
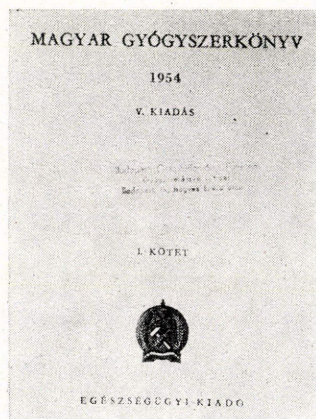
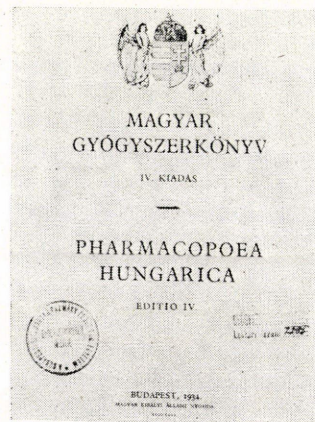
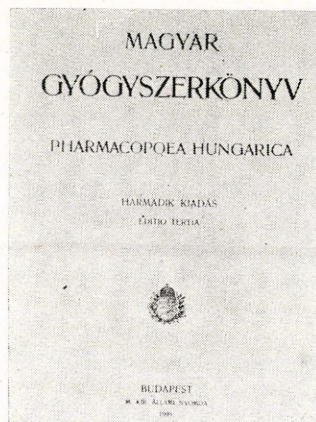
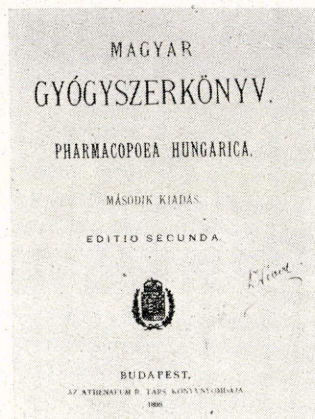
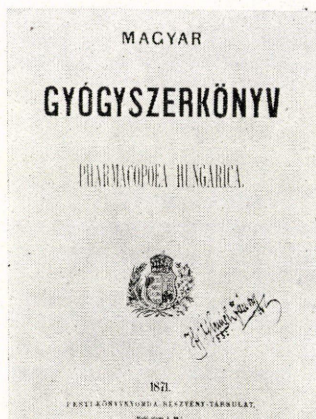
Figyelemre méltó újítása a gyógyszerkönyvnek az is, hogy az eddig a biológiai és mikrobiológiai vizsgálatoknál összehasonlításra használt standard anyagok mellett a fizikai, illetve fizikai-kémiai vizsgálatokhoz is kb. 40-féle standard anyag használatát írja elő.

A gyógyszerkönyv nagy gondot fordít valamennyi gyógyszerül használt anyag stabilitására. Ennélfogva olyan galenikumokat, amelyek nem tarthatók el 1 évig, nem is vett fel a hivatalos anyagok sorába, hanem azokat a Szabványos Vényminták (Fo—No) közé sorolta. Általában minden gyári készítmény csak 5 éven belül használható fel, azon túl csak újabb stabilitási vizsgálat után, kivéve azokat a gyógyszerkészítményeket, melyeknél az újraellenőrzés már 1 év után kötelező.

A gyógyszerkönyv új cikkelyei közül külön említést érdemelnek az újonnan felvett „Radioaktív izotóp készítmények” (4) és a „Vérkészítmények” (4) cikkelyei.

A korábban megjelent gyógyszerkönyvek ismertetése után mindannyiszor figyelemmel kísértem a szaklapokban megjelent és az érdekeltek véleményét tükröző cikkeket. A hatodik gyógyszerkönyv szerkesztő bizottsága ezen a téren is újítást hozott. Az elkészült gyógyszerkönyv — mint ismeretanyag — életbe lépéskor már nem volt ismeretlen a gyógyszerészek előtt, nemcsak azért, mert a véleménynyilvánításban és a gyakorlati kipróbálásban a szakértők minden eddiginél nagyobb számban vettek részt, hanem azért is, mert a szerkesztő bizottság *Végh Antal* prof. és dr. *Nikolics Károly* szerkesztésében egy olyan részletes és tankönyvszerű beosztású könyvben¹⁹ adta át az egyes cikkelemek magyarázatát az

¹⁹ *Végh Antal—Mikolics Károly*: A VI. magyar Gyógyszerkönyv új szempontjai. Bp. 1968. (Orvostovábbképző Intézet, jegyzet.)

A magyar gyógyszerkönyvek címlapjai

Orvostovábbképző Intézet gyógyszerészcsoportjának, hogy az már a gyógyszerkönyv életbe lépése előtt lehetőséget kapott arra, hogy az anyagot továbbképző tanfolyamon ismertesse a hálózati, illetve az intézeti gyógyszerészekkel.

A 6. gyógyszerkönyv megjelenése óta eltelt néhány év még nem elegendő ahhoz, hogy az újítások hatását és a gyógyszerkönyv gyakorlati eredményeit felmérni lehessen — erre nem is érzem magamat hivatottnak —, de a teljesség kedvéért nem mulasztottam el, hogy a „Sextá”-val — ha csak röviden is — ne foglalkozzam, ismertetve a fent tárgyalt néhány szembeszökő változtatást.

S u m m a r y

In the last hundred years six Hungarian Pharmacopoeias were published. They can be described by considering the different principles the editors followed.

1. The 1st (1871) and 2nd (1888) Pharmacopoeia contained approximately 500 entries. Half of this number was made up of the so called "Galenic products" prepared in the laboratories of the pharmacies, so it was in fact a list of prescriptions for the practising pharmacist. Both the prescriptions and the increasing number of chemical products, together with the inclusion of examination and assaying methods in the book reflected the pioneering work of Prof. Károly Than, an outstanding pharmacist and chemist.

2. Although nearly a quarter of a century lapsed between the publication of the 3rd (1909) and the 4th (1934) Pharmacopoeia, the entries show a considerable similarity by their emphasis of the examination of both the elementary substances and the preparations. The advance was due to the activities of two distinguished pharmacists, Prof. Lajos Winkler and Endre Deér respectively.

3. The 5th (1954) and 6th (1967) Pharmacopoeias were already more than sets of normatives for the practising pharmacist, but they also prescribed more or less standard regulations and examination and assaying methods for the pharmaceutical factories producing medicines, and for the various laboratories dealing with the supervision of pharmaceutical products. These volumes are impressing already by their size and won international recognition. For their production the credit goes to Professor Elemér Schulek.